

УДК 316.343.652

ГОРБОВА І.О., аспірант кафедри філософії,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка (Україна, Житомир),
gorbovaia88@mail.ru

ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛІГЕНЦІЯ» У ПРЕДМЕТНОМУ ПОЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

У статті досліджується актуальна для сучасної соціальної філософії проблема сутнісного наповнення поняття «інтелігенція», парадигмальність його змісту. Аналіз даної проблеми направлений на те, щоб ідентифікувати інтелігенцію, визначити її соціальну роль та місце в структурі суспільства. У дослідженні здійснено спробу означення інтелігенції як соціального феномена.

Ключові слова: інтелігенція, структура суспільства, соціальна група, соціальний прошарок, трансформація суспільства, месіанізм, соціальна роль, соціальний феномен.

Актуальність та постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтелігенція як специфічне соціальне явище покликана виконувати свідому та ініціативну роль у формулюванні, збереженні та передачі національних цінностей і традицій. Однак, зміна поколінь інтелігенції у контексті соціокультурних трансформацій породжує нові наукові дискусії та міфи навколо цієї проблеми. На визначення основних рис інтелігенції впливають історичні, культурні, національні та ін. чинники, які й обумовлюють варіативність смислового наповнення поняття «інтелігенція», визначення її місця в структурі суспільства та соціальної ролі і функцій.

Інтелігенція є об'єктом філософських, історичних, соціологічних, етичних тощо наукових досліджень. Духовними, моральними, культурними тощо якостями інтелігенцію наділяли М. Бердяєв, М. Добрускін, І. Кальной, Д. Лихачов, О. Лосєв, І. Лоський, Н. Малікова. Як унікальне соціальне явище, соціальний феномен інтелігенцію досліджували А. Бичко, І. Бичко, П. Мілюков, І. Осінський, П. Уваров, П. Саух, Ю. Саух, В. Слюсар. Громадянську позицію та соціальну роль інтелігенції у революційний період аналізували С. Булгаков, Б. Кістяковський, П. Струве, С. Франк. Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених інтелігенції, варіативності змісту цього поняття, її соціальній ролі та призначення, все ж таки відкритим залишається питання ідентифікації інтелігенції в соціальній структурі суспільства, її диференціації як специфічного та виняткового соціального явища. Тому **метою** нашої статті є аналіз поняття «інтелігенція» у предметному полі соціальної філософії.

Визначена мета реалізується в наступних завданнях: 1) проаналізувати парадигмальний зміст поняття «інтелігенція»; 2) визначити характерні риси та якості інтелігенції; 3) окреслити суспільні функції

інтелігенції, зокрема в період соціальних змін та перетворень; 4) означити місце та роль інтелігенції в соціальній структурі суспільства.

Виклад основного матеріалу. Значне поширення та диференціація конотацій «інтелігенція» відбулося у німецькій філософії к. XVIII – поч. XIX ст. Так, Й. Фіхте у своїй праці «Науковчення» ототожнює інтелігенцію з вільно мислячою людиною, яка за допомогою інтелекту та конструктивного мислення «творить» матеріальний світ. Г. Гегель інтелігенцію тлумачить як теоретичне мислення суб'єктивного духу – теоретичний дух. Інтелігенція пізнає об'єкт та перетворює суб'єктивне знання («знання свідомості») на об'єктивне, тим самим забезпечуючи пізнання істини та конкретне знання про об'єкт [3, с. 28 – 30]. Ф. Шеллінг у праці «Система трансцендентального ідеалізму» також відводить інтелекту провідну роль у створенні об'єктивної реальності. Проте, інтелігенція за Шеллінгом – це і духовний процес, що разом з логічним актом створює предмети та форми свідомості [17, с. 203]. Незважаючи на деякі відмінності в характеристиці інтелігенції німецьких вчених-філософів, все ж можна виділити і спільні риси: інтелектуальність та духовність. Інтелігенція постає як інтелект, так і суб'єкт, що споглядає, пізнає та творить об'єктивну реальність, матеріальний світ. Таким чином, представники інтелектуальних професій у той час значно підвищували свою соціальну роль в суспільстві завдяки мисленнєвій діяльності. Однак, інтелектуали – поширене явище, що наповнює поняття «інтелігенція» неоднозначним та суперечливим змістом.

К. Маркс та Ф. Енгельс дещо конкретизували значення поняття «інтелігенція», яке позбавляється ідеалізму Просвітництва та набуває об'єктивності. Інтелігенцію вони «наділили» такими характерними ознаками як освіченість, розумова праця, поширення наукових знань та культури. К. Маркс вважав, що саме соціальний стан певного прошарку людей формує соціальні інтереси. Після революційні Франція та Німеччина середини XIX ст. охарактеризувалися поділом суспільства на класи і, відповідно, роздрібненням тогочасної інтелігенції. Кожен клас суспільства мав «свою інтелігенцію», яка представляла його інтереси [3, с. 32 – 33]. У другій половині XIX ст. класова боротьба поглибилася, чисельність виробничої інтелігенції зросла, вона стала політактивною. Тому, інтелігенцію в наукових колах все частіше стали ототожнювати з працівниками розумової праці.

У цей же час значної популяризації поняття «інтелігенція» набуває і в Російській імперії. Так, письменник П. Боборикін у своїх творах через художні образи охарактеризував реальні типи тодішньої інтелігенції: «салонна інтелігенція», яка працювала у «вищому світі» за «матеріальні подачки та харчі», а також інтелігенція, яка протиставляла власні інтереси правлячій ідеології [3, с. 36]. Російський письменник змальовує образи інтелігентів, які готові пожертвувати матеріальними благами, проміняти власні меркантильні інтереси на високі благородні ідеї.

Приблизно у цей період розпочинаються тривалі дискусії стосовно ідентифікації та соціального призначення інтелігенції. Одне з ключових

місць серед наукових досліджень про інтелігенцію, зокрема російську, посідають наукові доробки у збірнику статей «Віхи». Вихід праці викликав бурхливу неоднозначну реакцію у вчених колах, пов'язану з критикою авторами «Віх» революційної інтелігенції 1905 р. М. Бердяєв, один з укладачів «Віх», у своїй статті «Філософська істина та інтелігентська правда» підняв проблему російської псевдо інтелігенції та істинної. Так, автор пише про книголюбів, філософів-аскетів та протиставляє їм «інтелігентщину» – провладну, інертну та консервативну [1, с. 6]. М. Бердяєв вказує на проблему пізнання істини, на її несумісність зі служінням та представленням інтересів суспільних класів, зокрема «низів» суспільства. Філософ підкреслює, що любов до народного блага паралізувала любов до істини. Інтелігенція не могла безкорисливо поставитися до філософії, бо корисливо ставилася до самої істини, вимагала від правди, щоб вона стала знаряддям громадського перевороту, народного благополуччя, людського щастя [1, с. 12]. Чому автор піднімає проблему знання філософії серед російських інтелігентів? Тому що філософія сприяє усвідомленню та відображенню людського духу. М. Бердяєв у своїй статті прагнення пізнання філософської істини відносить до духовних цінностей.

П. Струве у статті до «Віх» «Інтелігенція та революція» вказує на її неприйнятті загальносуспільних цінностей та супротив політичній владі. Зокрема автор зазначав, що в інтелігенції можна розрізнити постійний елемент – тверду форму, і елемент більш мінливий – зміст. Ідейною формою російської інтелігенції є її відчуження від держави та ворожість до неї [15, с. 151]. Разом з тим, самозречення інтелігенції, служіння народу позбавляло морального та виховного значення її діяльності. П. Струве наголошував на необхідності роботи над культурою, однак для цього потрібна творча боротьба ідей [15, с. 165].

«Віховець» С. Франк у своїй роботі до збірника «Етика нігілізму» піднімає проблему моралі та цінностей російської інтелігенції. Автор характеризує її умонастрій як моралізм, який відображає нігілізм інтелігенції. У свою чергу, нігілізм С. Франк трактує як заперечення чи невизнання абсолютних (об'єктивних) цінностей. Автор спостерігає розклад традиційного інтелігентського духу [16, с. 169 – 195]. Будь-які історичні зміни в суспільстві призводять до переорієнтації цінностей та їх трансформації. Відповідно, революційні події 1905 р. в Росії спричинили переосмислення її цінностей та оволодіння новими. С. Франк підкреслює, що найближчий і найважливіший шлях до народного блага виходить з віри у боротьбу, знищення ворога, насильницьке і механічне руйнування старих соціальних форм, які самі собою забезпечують здійсненню громадянського ідеалу. Якщо сприймати проблему людської культури як механічну, то і тут залишаться тільки два завдання – руйнування старих шкідливих форм і перерозподіл елементів, встановлення нових, корисних з них комбінацій [16, с. 184].

Загалом, автори «Віх» дослідили світогляд та соціальну роль російської інтелігенції у конкретний історичний – революційний – період. Так, віхівці вказують на «брак» духовності, моралі, громадянської позиції, відмову від абсолютних цінностей російської інтелігенції у період трансформації суспільства. Однак, не можна стверджувати про однозначний провал інтелігенції у російській революції 1905 р.

На межі ХХ – ХХІ ст. в російських та українських інтелектуалів виникає інтерес до влади, спричинений тогочасними демократичними суспільними змінами. Як результат, виникає багато політичних партій, де та ж інтелектуальна еліта прагне реалізувати свої ідеї та переконання [10, с. 52]. Однак, влада та популяризовані в 90-х рр. ХХ ст. матеріальні блага витіснили роль духовності та національної культури в суспільному розвитку на другий план, а відтак, і саму інтелігенцію від прийняття політичних рішень. На переосмислення цінностей значний вплив здійснили і тогочасні тенденції розвитку Заходу. Ліквідатори залишків «перебудови» в пріоритетні виділили саме матеріальні цінності. Цілком закономірно, що, починаючи з кінця ХХ ст. і до сьогодні, ведуться наукові суперечки щодо ідентифікації інтелігенції як реального або уже міфологізованого соціального явища.

У науковому обігу не існує єдиного та загально прийнятого визначення поняття «інтелігенція». Сучасні тенденції розвитку суспільства тільки поглибили скептичне сприйняття цього соціального явища. Стрімкий науковий та технічний прогрес, динамічний перебіг громадського та приватного життя призводять до суспільних метаморфоз та змін світосприйняття, переосмислення та переорієнтацію цінностей. Інтелектуальна еліта та працівники «розумових» професій обслуговують усі сфери життєдіяльності соціуму. Часто прогнозовані інтелігенцією тенденції розвитку суспільства, гармонійне співіснування та функціонування всіх його сфер не сприймаються елітарною верхівкою, яка критично ставиться до національних, духовних, моральних, етичних тощо ідей інтелігенції [19, с. 35]. Однак, не можна однозначно стверджувати, що інтелігенція вичерпала на сьогодні своє історичне та соціальне призначення. Кожна історична епоха наносить свій відбиток на означенні цього соціального явища, а ХХІ ст. – тим паче, коли змінюється самоусвідомлення людства, своїх можливостей і свого призначення у світі. На фоні соціальних перетворень та зміни ціннісних орієнтирів відбувається своєрідна девальвація істинної сутності та призначення інтелігенції, яка, у свою чергу, не відчуває власної затребуваності.

Проаналізувавши змістовне наповнення поняття «інтелігенція», можна виділити пріоритетні, хоча й не загальноприйняті, риси цього соціального явища. Як уже зазначалось раніше, кожна історична, культурна епоха впливає як на визначення тих, хто належить до інтелігенції, так і на саму дефініцію даного поняття. Отже, зміст «інтелігенції» має парадигмальний характер [8, с. 145], що наділяє поняття тими особливостями, які й характеризують його в конкретній історико-філософській парадигмі,

Поняття «інтелігенція» у предметному полі соціальної філософії

зникаючи з її зміною. Нова парадигма формує нові риси, які характеризують дане поняття, разом з тим, частково змінюючи його філософський зміст. Однак, поняття, використане в кількох парадигмах, має й незмінні, сталі, характеристики – основу його змісту.

Таким чином, до традиційних характерних рис, якими наділена інтелігенція, відносять:

- інтелектуальність, освіченість та професіоналізм (О. Севастьянов умовно виділяє три рівні інтелігенції, яка обслуговує всі сфери суспільного життя: перший – лікарі, вчителі, інженери, юристи, офіцери, священники, деяка частина творчої інтелігенції; другий рівень забезпечує потреби, головним чином, самої інтелігенції – історики, філософи, соціологи, літературознавці та мистецтвознавці, частина письменників, композиторів та художників і т. п.; нарешті, до третього рівня належать генератори основоположних ідей, які визначають діяльність всієї інтелігенції в цілому [13, с. 107 – 108]);

- совість та просвітительство, нігілізм та критицизм з орієнтацією на Загальну справу, служіння істині та справедливості [7, с. 12];

- «моральна мужність як єдина форма героїзму, що не вимагає жодних чужих жертв. Високий рівень культури й совісті за її стан, збереження інтелектуальних сил суспільства з метою спадкоємності розвитку моральної складової в історичному ланцюгу поколінь» [12, с. 5];

- благородство та безкорисливість. Адже заангажованість створює умови для трансформації інтелігенції: вона втрачає свій зміст та ідентичність, свою свободу та призначення [7, с. 12];

- «цілісність особистості, яка продукує ідеал людського достоїнства, впроваджує його в життя і в його ім'я здійснює моральний суд над реальністю» [12, с. 5].

Отже, інтелігенція, головним чином, відзначається високими інтелектуальними та духовно-моральними якостями, що дозволяє тлумачити це соціальне явище, відповідно, в соціальному та морально-етичному аспектах. Як уже зазначалося, важко визначити місце та функції інтелігенції в соціальній структурі суспільства, адже трактується вона з різних підходів. Однак, виходячи з виділених рис, характерних інтелігенції, результатів наукових досліджень, можна спробувати визначити місце інтелігенції в соціальній структурі суспільства.

Якщо взяти до уваги інтелектуальність, як передову ознаку інтелігенції, її освіченість, професіоналізм та обслуговування, таким чином, усіх верств населення, то її можна виокремити у соціальну групу. Латинські відповідники «інтелігенції» – *intelligentia*, *intellegentia* – трактуються як розуміння, пізнавальна сила, знання [9, с. 254]. Так, згадані німецькі філософи к. XVIII – поч. XIX ст. характеризували інтелігенцію як здатну сприймати, розкривати, усвідомлювати сутність речей та буття. Тут мається на увазі не лише знання, а вища форма мислення та розуміння, духовна та раціональна здатність пізнавати та тлумачити навколишню дійсність.

З XIX ст. поняття «інтелігенція» поширюється в соціології і позбавляється просвітницького ідеалізму німецької філософії. Розподіл праці спричинив зростання чисельності інтелігенції, вона стала масовим явищем у сферах промисловості та управління. У той час інтелігенція формувала соціальну групу з представників різних розумових професій. Так, у «Філософському словнику» за редакцією В. Шинкарука наводиться наступне визначення: «Інтелігенція – соціальна група, що складається з осіб, професійно зайнятих розумовою працею (науковці, інженери, техніки, вчителі, лікарі, працівники держ. апарату, митці тощо)» [5, с. 235]. У «Соціологічному енциклопедичному словнику» за редакцією Г. Осипова наводиться кілька значень поняття: сукупність людей, зайнятих розумовою працею; соціальний прошарок людей, професійно зайнятих кваліфікованою розумовою працею, які володіють необхідною для цього спеціальною освітою (залежно від соціальних функцій, які вони виконують і типу освіти розрізняють: інтелігенцію науково-технічну, інженерно-технічну, гуманітарну, медичну, військову, художню, педагогічну і т. д.); сукупність людей з вищою освітою; інтелектуал [4, с. 107]. Отже, спільність ознак (освіченість, здобуття фаху, професійна та творча діяльності тощо) об'єднують інтелігентів у соціальну групу зі сформованими та усталеними внутрішніми соціальними стосунками та ролями.

Суттєва автоматизація та механізація сучасного життя, використання науково-технічних та інноваційних досягнень, розвиток засобів масової інформації та комунікації призвели до суттєвих змін у професійній структурі зокрема. Відбувається «роздрібнення» спеціалізації, збільшується, таким чином, кількість працівників на різних ланках професійної структури. Крім цього, значна частина виконуваної роботи автоматизується, зменшуючи безпосередню участь людини у трудовому процесі. Праця стає механічною, потенціал та індивідуальний прояв акумулюються. Тому визначення інтелігенції звужується, конкретизується, пріоритет надається творчим професіям.

Так, поряд з визначенням інтелігенції як соціальної групи наводяться й інші: це – «соціальний прошарок суспільства, конгломерат людей, професійно зайнятих розумовою (здебільшого складною, висококваліфікованою, творчою) працею, розвитком та поширенням культури у суспільстві» [6, с. 337 – 338]. Крім цього, виділяються інші характерні ознаки інтелігенції: внутрішньо-групова неоднорідність, схильність до антагонізму; індивідуалізм, прояв власної індивідуальності всередині групи; прояв власної особистості, потяг до незалежності. В соціологічній енциклопедії подається схоже трактування поняття «інтелігенція»: соціальний прошарок людей, професійно зайнятих розумовою (переважно складною) працею і які мають, як правило, вищу освіту [14, с. 376]. Тут же виділяються і соціальні функції інтелігенції, що полягають у генеруванні та поширенні знання та культури. В культурологічній енциклопедії пропонується наступне визначення інтелігенції: соціальний

прошарок освічених людей, професійно зайнятих складною розумовою (переважно інтелектуальною) працею [9, с. 254]. Додається, що це коло людей культури, тобто ті, чий знання і зусилля створюють та підтримують цінності, норми і традиції культури.

Отже, крім освіченості, професіоналізму, інтелектуальної діяльності тощо інтелігенцію наділяють активною громадянською позицією, соціальною компетентністю, здатну творити, поширювати та зберігати національні культурні цінності та традиції. Однак, вказані базові ознаки занадто загальні, тому не дають змоги визначити місце інтелігенції в соціальній структурі суспільства.

З-поміж загальної народної маси інтелігенцію виділяють сповідувани нею високі духовно-моральні цінності. Виділені вище характерні риси інтелігенції дають підстави для означення її як соціального феномена. Складно пояснити активізацію соціальної діяльності інтелігенції в період трансформації суспільства та виконання нею головної соціокультурної функції, месіанської ролі – збереження та передачі національних цінностей, забезпечення стійкості історичної пам'яті народу. Так, П. Мілюков у своїй праці «Інтелігенція та історична традиція» підкреслював важливість не лише звичок, психічних навичок, винесених з минулого, але й певних ідей. «Свідоме національне почуття» може «відобразитися в культурному месіанізмі». Однак встановити зв'язок з минулим можна лише через його живу пам'ять, яка передається з покоління в покоління. Важливо, щоб існувала неперервна свідомість, яка підтримується єдністю цілі. Для збереження цього необхідно створити той мислячий і чуттєвий апарат нації, який називається її інтелігенцією. Лише за участі цього апарата підсвідомий процес національного життя може остаточно перетворитися у свідомий. З цього моменту можуть зародитися елементи живої національної традиції, яка передається з покоління в покоління свідомим громадянським вихованням [11, с. 349 – 359].

Українські філософи А. Бичко, І. Бичко у своїй роботі «Феномен української інтелігенції (Спроба екзистенціального аналізу)» теж іменують інтелігенцію «визначальним духовним чинником у формуванні і розвої самосвідомості народу» [2, с. 40]. Науковці здійснили спробу фундаментально дослідити історію зародження, формування української інтелігенції, її соціальних функцій та феноменологічної ролі, починаючи з Х ст. Дослідники стверджують, що формування українського національного характеру має соціально-історичне підґрунтя, зумовлене тривалим проживанням із ворожими сусідами. Таким чином, в українців сформувався (разом із «комплексом меншовартості» [2, с. 74] та відчуттям «полонізованості») «український національний дух, менталітет... (екзистенціально-індивідуалістичне, плюралістичне бачення світу, антеїзм і кордоцентризм, толерантність щодо інших точок зору і віросповідань, відкритість до всього світу і т. ін.)» [2, с. 51]. Суспільні трансформації збуджували український дух інтелігенції на захист національної свідомості,

що особливо гостро проявилось в 20-х рр. ХХ ст. Перед старшим поколінням інтелігентів постало соціальне завдання: підготувати інтелектуальну молодь Радянської Росії для реалізації плану побудови економічно потужної країни. Таким чином, роль традиційної інтелігенції була тимчасовою і зводилася до передачі знань та досвіду своїм наступникам [18, с. 217]. Радикально налаштована інтелігенція, виступаючи проти партійної ідеології, зазнавала репресій з боку влади. Проте, не виключаючи можливості особистої ліквідації, старше покоління української інтелігенції разом з партійним завданням виконувало й іншу місію – збереження й передачу національних цінностей своїм наступникам. А відтак, ми можемо говорити про інтелігенцію як феноменологічне суспільне явище, що благородно та самозречено виступає за національні інтереси, формулює соціальні орієнтири, зберігає національну історичну пам'ять тощо.

Висновки дослідження і перспективи подальших наукових пошуків. Таким чином, найбільш доречно, на нашу думку, визначити інтелігенцію як соціальний феномен у структурі суспільства. Інтелігенції не притаманна ознака масовості, тому однозначно виділити її як соціальну групу чи прошарок не можна. Однак, ми можемо виокремити у соціальній групі чи прошарку інтелігенцію, адже їй притаманні освіченість, професіоналізм, соціальна компетентність, активна громадянська позиція, поширення національних культурних цінностей та традицій тощо. Але в такому разі інтелігенція позбавляється винятковості та унікальності як соціальне явище. Притаманні їй риси високого рівня культури та відповідальності за її стан, збереження національних духовно-моральних, культурних цінностей та історичної пам'яті народу характеризують інтелігенцію як соціальний феномен. Гармонійне поєднання раціонального та чуттєвого дозволяє їй виступати «провідником» національної традиції між поколіннями, в періоди соціальних трансформацій. Подальші дослідження теми, на наш погляд, слід вести в контексті вивчення сучасної інтелігенції, її соціальних функцій та місця в структурі суспільства.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Философская истина и интеллигентская правда / Николай Бердяев // Вехи: Сборник статей о русской интеллигенции / Под. ред. А. В. Даниловой. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1991. – С. 6 – 25.
2. Бичко А., Бичко І. Феномен української інтелігенції (Спроба екзистенціального аналізу) / А. Бичко, І. Бичко // Слово і час. – 1995. – № 9 – 10. – С. 39 – 50; Слово і час. – 1996. – № 2, № 4 – 5. – С. 49 – 53, С. 72 – 77.
3. Добрускін М. Про генезу терміна та філософського поняття “інтелігенція” / Марк Добрускін // Філософська думка. – 2005. – № 5. С. 28 – 36.
4. Интеллигенция // Социологический энциклопедический словарь [на русском, английском, немецком, французском и чешском языках] / Редактор-координатор – академик РАН Г. В. Осипов. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – С. 107.
5. Інтелігенція // Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1986. – С. 235 – 236.

6. Інтелігенція // Філософський словник соціологічних термінів / Під заг. ред. В. П. Андрущенка. – Х.: «Р. И. Ф.», 2005. – С. 337 – 339.

7. Кальной И. И. Еще раз о понятии «интеллигенция» / И. И. Кальной // Культура народов Причерноморья. – 2008. – № 134. – С. 12 – 13.

8. Каневец Б. А. Историко-философское содержание понятия «интеллигенция» / Б. А. Каневец // Современная интеллигенция: проблемы социальной идентификации: сборник научных трудов: в 3 т. / отв. ред. И. И. Осинский. – Улан-Удэ: изд-во Бурятского госуниверситета, 2012. – Т. 1. – С. 138 – 148.

9. Кондаков И. В. Интеллигенция // Культурология. XX век: Энциклопедия / Под. ред. С. Л. Левит. – СПб.: Университетская книга, 1998. – С. 254 – 263.

10. Маликова Н. Р. Идентификация интеллигенции / Н. Р. Маликова // Современная интеллигенция: проблемы социальной идентификации: сборник научных трудов: в 3 т. / отв. ред. И. И. Осинский. – Улан-Удэ: изд-во Бурятского госуниверситета, 2012. – Т. 1. – С. 50 – 60.

11. Милуков П. Н. Интеллигенция и историческая традиция / П. Н. Милуков // Вехи; Интеллигенция в России // Сост., коммент. Н. Казаковой. – М.: Мол. гвардия, 1991. – С. 294 – 381.

12. Саух П., Саух Ю. Інтелігенція: між місією і приниженням / Петро Саух, Юрій Саух // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2009. – № 4. – С. 2 – 8.

13. Севастьянов А. Двести лет из истории русской интеллигенции / А. Севастьянов // Наука и жизнь. – 1991. - № 3. – С. 106 – 113.

14. Соколова Г. Н. Интеллигенция // Социология: Энциклопедия / Сост. А. А. Грицанов, В. Л. Абушенко, Г. М. Евелькин и др. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – С. 376.

15. Струве П. Б. Интеллигенция и революция / Петр Струве // Вехи: Сборник статей о русской интеллигенции / Под ред. А. В. Даниловой. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1991. – С. 148 – 165.

16. Франк С. Л. Этика нигилизма / С. Франк // Вехи: Сборник статей о русской интеллигенции / Под ред. А. В. Даниловой. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1991. – С. 166 – 198.

17. Шеллинг Ф. В. Й. Исследования в пояснение идеализма наукоучения / Фридрих Вильгельм Йозеф Шеллинг // Шеллинг Ф. В. Й. Ранние философские сочинения / Пер. с нем. И. Л. Фокина. – СПб.: Алетейя, Государственный Эрмитаж, 2000. – С. 185 – 268.

18. Шипович М. А. Культурна політика більшовиків і літературно-мистецька інтелігенція в першій половині 20-х рр. / М. А. Шипович // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний наук. зб. – Вип. 3. Серія: Історія. – О.: Астропринт, 2004. – С. 213 – 220.

19. Шкиль Л. Л. Современная интеллигенция: оценка настоящего и прогнозирование будущего / Л. Л. Шкиль // Современная интеллигенция: проблемы социальной идентификации: сборник научных трудов: в 3 т. / отв. ред. И. И. Осинский. – Улан-Удэ: изд-во Бурятского госуниверситета, 2012. – Т. 2. – С. 29 – 38.

REFERENCES

1. Berdjaev N. A. Filosofskaja istina i intelligentskaja pravda [Philosophical true and the truth of intelligentsia] / Nikolaj Berdjaev // Vechi: Sbornik statej o russkoj intelligencii / Pod. red. A. V. Danilovoj. – Sverdlovsk: Izd-vo Ural'skogo un-ta, 1991. – S. 6 – 25.

2. Bychko A., Bychko I. Fenomen ukrajyns'koyi inteligenciyi (Sproba ekzystal'nogo analizu) [Phenomenon of the Ukrainian intelligentsia (The essay of existential analysis)] / A. Bychko, I. Bychko // Slovo i chas. – 1995. – № 9 – 10. – S. 39 – 50; Slovo i chas. – 1996. – № 2, № 4 – 5. – S. 49 – 53, S. 72 – 77.

3. Dobruskin M. Pro genezu termina ta filosofsk'ogo ponyattya "inteligenciya" [About genesis of the term and philosophical concept of "intelligentsia"] / Mark Dobruskin // *Filosofs'ka dumka*. – 2005. – № 5. – S. 28 – 36.
4. Intelligenciya [Intelligentsia] // *Sociologicheskij enciklopedicheskij slovar' [na ruskom, anglijskom, nemeckom, francuzskom i cheshskom yazykah] [Encyclopedic dictionary of sociology in Russian, English, German, French and Czech languages]* / Redaktor-koordinator – akademik RAN G. V. Osipov. – M.: Izdatel'stvo NORMA, 2000. – S. 107.
5. Inteligenciya [Intelligentsia] // *Filosofs'kyj slovnyk [Philosophical dictionary]* / Za red. V. I. Shynkaruka. – K.: Gol. red. URE, 1986. – S. 235 – 236.
6. Inteligenciya [Intelligentsia] // *Filosofs'kyj slovnyk sociologichnyh terminiv [Philosophical dictionary of sociological terms]* / Pid zag. red. V. P. Andruschenka. – H.: «R. I. F.», 2005. – S. 337 – 339.
7. Kal'noj I. I. Esche raz o ponjatii «intelligenciya» [Again about the concept of «intelligentsia»] / I. I. Kal'noj // *Kul'tura narodov Prichernomorja*. – 2008. – № 134. – S. 12 – 13.
8. Kanivec B. A. Istoriko-filosofskoe sodержanie ponjatija «intelligenciya» [Historical and philosophical meaning of «intelligentsia»] / B. A. Kanivec // *Sovremennaja intelligenciya: problemy social'noj identifikacii: sbornik nauchnyh trudov: v 3 t. / otv. red. I. I. Osinskij*. – Ulan-Ude: izd-vo Burjatskogo gosuniversiteta, 2012. – T. 1. – S. 138 – 148.
9. Kondakov I. V. Intelligenciya [Intelligentsia] // *Kulturologija. XX vek: Enciklopedija / Pod. red. S. L. Levit*. – SPb.: Universitetskaja kniga, 1998. – S. 254 – 263.
10. Malikova N. R. Identifikacija intelligencii [The identification of intelligentsia] / N. R. Malikova // *Sovremennaja intelligenciya: problemy social'noj identifikacii: sbornik nauchnyh trudov: v 3 t. / otv. red. I. I. Osinskij*. – Ulan-Ude: izd-vo Burjatskogo gosuniversiteta, 2012. – T. 1. – S. 50 – 60.
11. Miljukov P. N. Intelligenciya i istoricheskaja tradicija [Intelligentsia and historical tradition] / P. N. Miljukov // *Vehi; Intelligenciya v Rossii / Sost., komment. N. Kazakovoj*. – M.: Mol. gvardija, 1991. – S. 294 – 381.
12. Sauh P., Sauh Yu. Inteligenciya: mizh misiyeyu i prynzhennyam [Intelligentsia: between mission and humiliation] / Petro Sauh, Yuriy Sauh // *Istoriya. Filosofiya. Religieznavstvo*. – 2009. – № 4. – S. 2 – 8.
13. Sevastjanov A. Dvesti let iz istorii russkoj intelligencii [Two hundred years of history of the Russian intelligentsia] / A. Sevastjanov // *Nauka i zhizn'*. – 1991. – № 3. – S. 106 – 113.
14. Sokolova G. N. Intelligenciya [Intelligentsia] // *Sociologija: Enciklopedija / Sost. A. A. Gricanov, V. L. Abushenko, G. M. Evel'kin i dr.* – Mn.: Knizhnyj Dom, 2003. – S. 376.
15. Struve P. B. Intelligenciya i revoljucija [Intelligentsia and revolution] / Petr Struve // *Vehi: Sbornik statej o russkoj intelligencii / Pod red. A. V. Danilovoj*. – Sverdlovsk: Izd-vo Ural'skogo un-ta, 1991. – S. 148 – 165.
16. Frank S. L. Etika nigilizma [Ethics of nihilism] / S. Frank // *Vehi: Sbornik statej o russkoj intelligencii / Pod red. A. V. Danilovoj*. – Sverdlovsk: Izd-vo Ural'skogo un-ta, 1991. – S. 166 – 198.
17. Shelling F. V. Y. Issledovanija v pojasnenie idealizma naukouchenija [Researches to explain the idealism of science teaching] / Fridrih Vil'gelm Yozef Shelling // Shelling F. V. Y. *Rannije filosofskie sochinenija / Per. s nem. I. L. Fokina*. – SPb.: Aletejja, Gosudarstvennyj Ermitazh, 2000. – S. 185 – 268.
18. Shypovych M. A. Kul'turna polityka bil'shovykiv i literaturno-mystecz'ka inteligenciya v pershij polovyni 20-h rr. [Cultural policy of the Bolsheviks and the literary and artistic intelligentsia in the first half of the 20s] / M. A. Shypovych // *Inteligenciya i vlada. Gromads'ko-politychnyj nauk. zb. – Vyp. 3. Seriya: Istoriya*. – O.: Astroprint, 2004. – S. 213 – 220.
19. Shkil' L. L. Sovremennaja intelligenciya: ocenka nastojaschego i prognozirovanie budushhego [Modern intelligentsia: opinion of present and prediction the future] / L. L. Shkil' //

Sovremennaja intelligenciya: problemy social'noj identifikacii: sbornik nauchnyh trudov: v 3 t. / otv. red. I. I. Osinskij. – Ulan-Ude: izd-vo Burjatskogo gosuniversiteta, 2012. – Т. 2. – S. 29 – 38.

ГОРБОВАЯ И.А., аспирант кафедры философии, Житомирский государственный университет имени Ивана Франка (Украина, Житомир), gorbovaia88@mail.ru

ПОНЯТИЕ «ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ» В ПРЕДМЕТНОМ ПОЛЕ СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

В статье исследуется актуальная для современной социальной философии проблема сущностного наполнения понятия «интеллигенция», парадигмальность его содержания. Анализ данной проблемы направлен на то, чтобы идентифицировать интеллигенцию, определить ее социальную роль и место в структуре общества. В исследовании предпринята попытка определения интеллигенции как социального феномена

Ключевые слова: интеллигенция, структура общества, социальная группа, социальный слой, трансформация общества, мессианизм, социальная роль, социальный феномен

Gorbovaia I.O., graduate student of philosophy, Zhytomyr State Ivan Franko University (Ukraine, Zhytomyr), gorbovaia88@mail.ru

THE CONCEPT OF «INTELLIGENTSIA» IN THE SUBJECT MATTER OF SOCIAL PHILOSOPHY

The article deals with the actual problem of the essential meaning of «intelligentsia», its paradigmatic content in modern social philosophy. Analysis of the problem aimed to identify the intelligentsia, determine its social role and place in the structure of society. Intelligentsia as a specific social phenomenon appealed to fulfil a conscious and enterprising role in formulating, maintaining and transmitting national values and traditions. To determine the main features of intelligentsia influenced the historical, cultural, national factors that cause variation and semantic content of the concept of «intelligentsia», determine its place in the structure of society and social roles and functions, particularly in the period of social transformation. However the question of identification intelligentsia in social structure, its differentiating as a specific and especial social phenomenon is still open. Significant spreading and differentiation of connotations «intelligentsia» associated with the German philosophy of the late XVIII – early XIX century. German philosophers (J. Fichte, G. Hegel, F. Schelling) characterized intelligentsia as intellect, subject, contemplating, cognizing and creating objective reality and material world. However, intellectuals are common phenomenon that fills the concept of «intelligentsia» with ambiguous and controversial content. K. Marx and F. Engels «endowed» intelligentsia with some interests and distinctive features: education, brainwork, spreading of scientific skills and culture. Post-revolutionary France and Germany in mid-nineteenth century characterized with division of society into classes and thus fragmentation intelligentsia of that time. In the second half of the nineteenth century class struggle deepened, the number of industrial intelligentsia grew, it became politically active. Therefore, intelligentsia has been increasingly identified with brainworkers. At that time the concept «intelligentsia» spread in the Russian Empire. P. Boborykin depicted in his writings the types of intelligentsia who were willing to sacrifice the material goods to exchange their mercantile interests of the high generous notions. At about that time began the long discussion of the identification and social function of intelligentsia. The anthology of articles «Vehi» / «Landmarks» takes one of the leading places among the researches about intelligentsia, specifically Russian. The authors of «Vehi» researched the world outlook and social role of the Russian intelligentsia in particular

Горбова И.О., 2014

historical – revolutionary – period. They pointed out the «lack» of spirituality, morality, civic position, rejection of the absolute values of the Russian intelligentsia during the transformation of society. If we consider intelligence as the main feature of intelligentsia, its erudition, professionalism and service all sections of the population, it can be distinguished as a social group. Significant automation and mechanization of modern life, the use of scientific, technical progress and innovation, the development of media and communication have led to substantial changes in professional structure. There is a «fragmentation» of specialization, so the number of employees at different levels of the professional structure increases. In addition, a significant part of work is automated, reducing human participation in workflow. Work is mechanized, potential and personal expression accumulated. Therefore, the definition of intelligentsia is getting narrow, concrete, priority is given to the creative professions. Intelligentsia defined as a social stratum, it given active civic position, social competence, able to create, spread and maintain national cultural values and traditions. However, these basic features are too general, so it's difficult to determine exactly the place of intelligentsia in social structure. Following the high spiritual and moral values distinguish intelligentsia among the masses. It is difficult to explain the activation of social activities of intelligentsia during the transformation of society and the fulfillment of the main social and cultural feature, messianic role – fixing and transmission of national values, ensuring the stability of historical national memory. The research attempted to define the intelligentsia as a social phenomenon. A concorde combination of rational and sensual allows it to enable as a «guide» of national traditions between generations and in periods of social transformation.

Keywords: *intelligentsia, social structure, social group, social class, the transformation of society, messianism, social role, a social phenomenon*

*Рекомендовано до публікації канд. філософ.наук Резановою Н.О.
Дата надходження рукопису 02.05.2014 року*